

עמדות ראשי הכמורה בצרפת כלפי רדיפת היהודים בתקופת

המלחמה

רנה בדרידה

הפולמוס על התנהגות הכנסייה הצרפתית בעת מלחמת העולם השנייה, ובפרט על עמדותיה כלפי רדיפת היהודים – שזה 50 שנה מתעורר מחדש מפעם לפעם – מוסיף לערער את שלוותם של הצרפתים ולהתדפק על דלתות ארמונות ההגמונים. במשך זמן רב ראו לנכון בחוגי הכנסייה לשמור על העמדה המסורתית של "סיפוק עצמי" והעדיפו להישען על הסברים אפולוגטיים, מפוקפקים למדי, שנועדו להצטדק יותר מאשר להתבונן ישירות אל העבר, לקבלו כהוויתו, ולהכיר באומץ ובכנות בעובדות לאשורן.

הטענות שהופנו לראשי הכנסייה הקתולית מתרכזות בארבע שאלות מפתח: 1. האם שיתפה הכנסייה פעולה, במישרין או בעקיפין, עם גרמניה, בהתאם למדיניותה הרשמית של ממשלת וישי? 2. אם אכן קיבלה הכנסייה את מרות משטרו של המרשל פטן, האם הרחיקה בכך לכת מעבר לדוקטרינה המסורתית של ציות לשלטון? 3. נוכח הצעדים האנטישמיים שנקטה ממשלת צרפת ונוכח השתוללותו הרצחנית של הכובש - שפגעו ללא ספק הן בזכויות היסוד של האדם והן בעיקרי הנצרות - מה הייתה העמדה הרשמית של הכנסייה? 4. כיצד נהגו הלכה למעשה הקתולים – האנשים והמוסדות - כלפי היהודים הנרדפים?

רק שתי השאלות האחרונות הן מענייננו כאן. עם זאת, נציין בקצרה ביחס לשאלה הראשונה, שאין יסוד לטענה שהכנסייה כגוף שיתפה פעולה עם הגרמנים. שלטונות הכיבוש לא טעו בכך; עד הסוף הם גילו חשדנות עקבית כלפי הכנסייה, מוסדותיה וכמורתה, שנחשדו בטיפוח רגשות פטריסטיים ואנטי גרמניים ובעוינות כלפי האידיאולוגיה הנאצית. ברם, סוגיה זו לא הוכרעה כליל, כי אפשר לטעון שהתמיכה במשטר וישי, על ידי קריאה למאמינים לציית לו, הובילה לתמיכה במשטר שהיה משועבד יותר ויותר לגרמניה הנאצית. כך נולדה עוד ב-1941 המשוואה הבלתי מתפשרת שנוסחה על ידי התיאולוג הישועי גסטון פסאר (Fessard) בחוברת צרפת – *היזהרי פן תאבד נשמתך*, הראשונה בסדרה המחתרתית של *מחברות העדות הנוצרית* [des Cahiers du Témoignage Chrétien]: לתמוך במשטר פטן = לתמוך ב"סדר החדש" = לתמוך בניצחון העקרונות הנאצים.

לגבי השאלה השנייה, יש להודות שהצייתנות העיקשת, כמעט ללא תנאי, לממשלה ולמי שעמד בראשה, חרגה בהרבה ממה שחייבה המסורת כלפי שלטון חוקי, והיא באה במקום התבססות על ההלכה אשר נפסקה עוד במאה ה-16 בספר הדרכה על עיקרי הדת, שהוכן בוועידת טרנט (Trente): כאשר בעלי שררה מצווים לעשות דבר רע או לא צודק, אין לציית להם.

נושא התנהגות הכנסייה הקתולית והמאמינים בצרפת נוכח רדיפת היהודים לא נפקד ממכלול הוויכוחים על תקופת שלטון וישי, אולם במהלך 25 השנים האחרונות הוא קיבל גוונים חדשים עקב התעוררות התודעה היהודית וריבוי המחקרים שנעשו על נושא זה, שהעמידו את העניין במרכז ההיסטוריוגרפיה של תקופת וישי. מכאן השאלה: האם הייתה הכנסייה אשמה בשתיקה ובפסיביות נוכח המדיניות האנטישמית שניהלה ממשלת המרשל פטן ומדיניות ההשמדה שהתקיימה החל ב-1942 על ידי גרמניה הנאצית?

התשובה אינה פשוטה כלל ועיקר, והנתונים מורכבים ודו-משמעיים, במיוחד משום שאין להיתפס כאן לאנכרוניזם. עובדה היסטורית מוכחת היא שב-1940 בעיית יהודי צרפת לא הופיעה על סדר יומם של רוב הצרפתים, ואף לא של הקתולים או של ראשי הכמורה, שדאגו קודם כול לקיים את מוסדותיהם, להגן על קהילותיהם ולהסתדר עם משטר חדש, שלכאורה אהד את הכנסייה ואת האינטרסים שלה. נראה שבחודשים הראשונים שלאחר המפלה, והכיבוש של יותר ממחצית שטחה של צרפת על ידי הגרמנים, הועמה במידת מה תודעת הסכנה שהאידיאולוגיה הנאצית טמנה בחובה, ואולי אף הובלעה. מן הדין לציין עם זאת שמעטים העלו על דעתם את ההמשך הקטלני העתידי של הצעדים האנטישמיים הראשונים, אשר ננקטו משני עברי קו ההפרדה בין שטח כבוש ללא כבוש.

אכן הרדיפה האלימה לא החלה מייד, אולם מאוקטובר 1940 הונהגה אנטישמיות ממלכתית, שנטלה את הזכויות מן היהודים הצרפתיים ואת החירות מן היהודים הזרים. אולם, פרסום צעדים אלה ויישומם נתקלו באדישות כמעט מוחלטת. האוכלוסייה הושפעה הרבה יותר מהלם המפלה הצבאית, מחלוקת צרפת לאזורים, מהיעדרם של יותר ממיליון וחצי צרפתים צעירים שישבו כשבויי מלחמה בגרמניה. נראה היה אפילו שהצרפתים השלימו, בעקבות ממשלתם, עם סיפוח אחיהם מחבלי אלזס (Alsace) ולורן (Lorraine) לרייך השלישי. ראשי הכנסייה הקתולית הגיבו בשתיקה, במיוחד כאשר פורסם הצו הראשון בדבר מעמד היהודים באזור הלא כבוש, ואילו בשטח הכבוש פרסמו שלטונות הכיבוש עוד בחודש ספטמבר הוראה בדבר עריכת מפקד שיטתי של כל היהודים שהיו בשטח זה. אין ספק שכאשר לא השמיעו את קולם נגד חוק מעמד היהודים (Statut des Juifs) מה-3 באוקטובר 1940, נסחפו ההגמונים הצרפתים לתוך מנגנון הרסני. אולם תכניותיה של ממשלת וישי – שאז לא היו אלא תיקי עבודה במשרדי הממשלה – לא היו בגדר סוד בשביל החשמן ז'רלייה (Gerlier), ראש הכנסייה בצרפת, אשר ביקר אצל המרשל פטן באמצע חודש אוגוסט 1940 ונפגש עם אנשים יודעי דבר. בעת הכינוס הראשון של חשמנים וארכיגמונים מהאזור הלא כבוש, שהתכנס בליון ב-28 באוגוסט, מסר החשמן ז'רלייה לנוכחים על חששותיו. התגובה על מידע זה הייתה זהירה ונטולת אומץ גם יחד: מצד אחד קיבלו שהמדינה עשויה הייתה להזדקק לאמצעי "הגנה" כלפי היהודים הזרים "שלא התבוללו בתרבות צרפת", אך עם זאת הם גרסו שהיה הכרח לשמור על זכויות האדם. כיוון שראשי הכנסייה לא היו שונאי זרים ואף

לא שונאי יהודים, יש לחפש את סיבות פחדנותם ושתיקתם – "שגיאה קשה" הגדיר זאת החשמן של ליבאק (Lubac) – ברצון שהושמע פעם אחר פעם ש"לא לבקר את הממשלה אלא לתמוך בה ולסייע לה בתחום שלנו" (ציטוט מהפרוטוקול של כינוס ראשון זה).

בה במידה שראשי הכנסייה בחרו בתמיכה ללא סייג במשטר המרשל פטן - ה"מהפכה לאומית" - הם סברו שאין הם רשאים לסכן את התקוות המבטיחות שקיננו בלבם או לפגוע בשיקומה של המדינה על ידי השמעת מחאה נגד הצו שפגע ללא צדק ביהודי צרפת. על שאלה הרת גורל זו השיבו ראשי הכנסייה בצרפת בשלילה. במלים אחרות, הם שתקו.

ביוני 1941 פורסם בווישי הצו השני בדבר מעמד היהודים, שבא להחמיר עמם עוד יותר. שתיקת ראשי הכנסייה נמשכה בשני האזורים – הכבוש והלא כבוש – וגם בשנה שלאחר מכן, עם הנהגת חובת הטלאי הצהוב, באביב 1942. מאותו רגע רדפו הצעדים האנטישמיים אלה את אלה, כפי שציין בחודש אפריל 1942 הכומר הישועי פייר שאייה (Chaillet), בחוברת מחתרית מסדרת *מחברות העדות הנוצרית בשם אנטישמיים*: "מה-8 באוקטובר 1940 ועד ל-16 בספטמבר 1941 פורסמו בעיתון הרשמי 26 חוקים, 24 צווים, 6 תקנות ותקנון אחד בעניין היהודים. אין בטלה בצרפת: 57 דברי חקיקה בפחות משנה – זהו הישג אנטישמי נאה" (Une Belle Performance Antisémitte).

ב-15 וב-16 ביולי 1942 התקיים בפריז המבצע הגדול של לכידת היהודים וריכוזם בזירת "אצטדיון החורף" (Vel' d'Hiv). 13,300 גברים, נשים וילדים נעצרו לקראת גירושם. נוכח דרמה מבישה זו לא נשמע שום קול מחאה מהכנסייה. אספת החשמנים והארכיגמונים של אזור הצפון, שהתכנסה ב-22 ביולי 1942, סירבה להביע בקול רם ובגלוי את גיבויה (אף שעשתה כן, ללא ביטוי פומבי!), ואפילו לא השמיעה קריאת אזהרה מפני הסכנה הכרוכה בהליכה אחר הניאו-פגאניות של הנאצים. דובריהם טענו שרצו למנוע נקיטת אמצעי תגמול נגד תנועות קתוליות (Mouvements D'action Catholique). לעומת זאת הוחלט לשלוח מכתב מחאה אישי למרשל פטן; הנה כי כן, למען תועלת מדומה הוקרבו עקרונות היסוד של הנצרות.

בלא מידע ובלא הכוונה ממנהיגותם, רוב הקתולים – בדומה לצרפתים רבים אחרים – לא היו מודעים לסכנות שארבו ליהודים בני ארצם בעקבות המפלה הצבאית. יש להודות עם זאת שהתעמולה נגד היהודים והזרים השפיעה על שדרות רחבות באוכלוסייה. זו הייתה תעמולה שכבר בסוף שנות ה-30 קנתה לה אחיזה בעיתונות, ושבאווירה של משבר פוליטי וכלכלי בצרפת של אותם הימים עוד החריפה וזכתה להקשבה גוברת. מה גם שקתולים רבים נשאו משקעים אנטי-יהודיים מסורתיים – לא תמיד כל כך מודעים אך ללא ספק מושרשים היטב – שעליהם יכלו להישען בקלות הסיסמאות של ה"עיתונות מטעם".

יחד עם היהודים הצרפתים, שנפגעו מהחקיקה של ה-3 באוקטובר, נפגעו גם היהודים הזרים ואף קשה יותר. חוק מ-4 באוקטובר הסמיך את מושלי המחוזות לכלוא במחנות מיוחדים בעלי "אזרחות זרה מגזע יהודי" (Ressortissants Etranger De Race Juive). למעשה, מתוך כ-300,000 יהודים שחיו בצרפת, רק כ-150,000 היו צרפתים מלידה או מתאזרחים, והשאר היו זרים. הידועים ביותר בין מחנות אלה שנודעו לשמצה, היו גירס (Gurs), נואה (Noé), רסבדו (Récébédou), לה ורנה (Le Vernet), ולה מיל (les Mille). אחדים מבין ראשי הכמורה, שעד אז שמרו על שתיקה, הביעו את חרדתם נוכח התנאים המחפירים ששררו במחנות אלה, (שבהם הצטופפו אלפי יהודים לא צרפתים) וניסו לשפרם על ידי פניות לפקידים בכירים של ממשלת וישי. הקרדינל ז'רלייה עצמו, אשר קיבל דיווח מפי שליחים שהוא שיגר ל"וועד לתאום העזרה למחנות", הטיל על מזכיר אספת החשמנים והארכיהגמונים, מונסיניור גרי (Guerry), לנסוע לווישי בדצמבר 1940 כדי למסור לשר הפנים דוח על תנאי החיים המחפירים של אלפי העצורים שהיו כלואים במחנה גירס. הדוח נמסר אמנם, אך נראה שלא הייתה לו כל השפעה והעצורים הוסיפו להתענות מאחורי גדרות התיל. מקרה זה מבליט במיוחד את הפער בין השתיקה שאפפה את כל הצעדים האנטישמיים לבין מעשי החסד הרבים שללא ספק נעשו. היו פה ושם תגובות מתוך נדיבות לב ונטילת סיכון, אך בסך הכול אלה היו יוזמות בודדות, שלא השפיעו כלל על השלטונות.

ובכל זאת, בעקבות המעצרים ההמוניים בקיץ 1942 באזור הלא כבוש, חל מפנה חד בעמדות של הקתולים ושל מנהיגיהם הרוחניים. עבר זמנן של האיגרות הכתובות בלשון רמזים שהופנו בשקט אל ראש המדינה ולממשלה, ושכלל לא הגיעו לידיעת הציבור. עתה פרצו כרעם איגרות רועים של ההגמונים, שנקראו כדרשות בשעת התפילה ועברו מיד ליד בכנסיות, למרות מאמצייה של משטרת וישי למנוע את הפצתן. יתר על כן, דברי המחאה שודרו על ידי ה-בי.בי.סי ותחנות השידור של שוויץ. גם עיתוני המחתרת הפיצו את המנשרים האלה, שנשאו אופי חתרני ממש; בכך הם זכו להד ציבורי נרחב. הדבר הניע אלפי קתולים - כמרים, נזירים, נזירות וגם מאמינים מן השורה - לעשות מעשי חסד כלפי היהודים הנרדפים, שהיו גם בגדר אי ציות בולט להוראות ממשלת פטן.

איגרות רועים נזעמות אלה, שש במספר, המבטאות את הזדעקותו של המצפון הנוצרי, היו פרי עטם של שלושה ארכיהגמונים ושלושה גמונים. ביום ראשון, 23 באוגוסט 1942, מונסיניור סליאז' (Saliége), הארכיהגמון של טולוז, הורה לקרוא איגרת רועים בכל הכנסיות שבתחום סמכותו. שבוע לאחר מכן, ב-30 באוגוסט, מונסיניור תיאס (Théas), ההגמון של מונטובאן (Montauban), הלך בעקבותיו. ב-6 בספטמבר ההגמון של מרסיי, מונסיניור דליי (Delay), ציווה לקרוא איגרת מחאה בשעת תפילת המיסה הראשית ובאותו היום הורה החשמן ז'רלייה לקרוא במסגרת הדרשה הודעה בעניין. ב-20 בספטמבר הארכיהגמון של אלבי (Albi), מונסיניור מוסרון (Moussaron), פעל אף הוא באותו אופן.

אזורי ההגמונות של חמשת אנשי הכמורה האלה היו כולם באזור הדרומי, הלא כבוש, אך גם באזור הכבוש ההגמוני של באיון (Bayonne), מונסיניור ונסטנברגה (Vanstenberghe), פרסם בדף הראשון של עלון ההגמונות דברי מחאה תקיפים נגד הרדיפות על בסיס גזעני. הרשות הגרמנית האחראית לתעמולה מיהרה לאסור את הופעת העלון.

מספר המחאות של ראשי הכמורה יכול להיחשב בצדק לקטן (שישה הגמונים מתוך כמאה), אולם ההד שעוררו היה עצום. זאת משום שגינני האכזריות של המעצרים ההמוניים הטיל דופי בכל שיטת הרדיפות האלימות והוקיע את גירוש קורבנותיה. איגרת הרועים של מונסיניור סליאז', התקיפה והנמרצת ביותר, היא זו שנשתמרה יותר מכולן בזיכרון הקולקטיבי:

מתייחסים אל ילדים, נשים, גברים, אבות ואמהות, כאל בני בקר, מפרידים בין בני משפחה ושולחים אותם ליעדים לא ידועים. נפל בחלקו של דורנו להיות עד למחזה עגום זה. מדוע אין עוד זכות למקלט בכנסיותינו?... היהודים הם גברים, היהודיות הן נשים. אזרחי חוץ הם גברים ואזרחיות חוץ הן נשים. לא כל דבר מותר נגדם. הם חלק מהמין האנושי, הם אחינו כמו רבים אחרים. לנוצרי אסור לשכוח זאת.

ההתרגשות שעוררו מחאות פומביות אלה בדעת הקהל הביאה לכך שמאז ואילך נפערה תהום בין הכנסייה לבין ממשלת וישי, תהום שהעמיקה עוד יותר חודשים אחדים לאחר מכן עקב הנהגת חובת עבודת הכפייה.

לאמיתו של דבר, אחדים מבין הקתולים לא המתינו עד להכרזות ההגמונים בקיץ 1942 כדי להקשיב לקול מצפונם, לדחות את רעל האידיאולוגיה הנאצית ולהושיט עזרה וסיוע במידת יכולתם ליהודים הנרדפים. בליון, ב-1941, בתגובה על המדיניות האנטישמית של ממשלת וישי, הוקמה ה"ידידות הנוצרית" (L'amitie Chretienne), אגודה משותפת לקתולים ולפרוטסטנטים, בתמיכה כספית של הקונסיסטואר בליון, במגמה להגן על הנרדפים ולהצילם. האגודה הועמדה תחת חסותם הרשמית של החשמן ז'רלייה ושל הכומר הפרוטסטנטי בוגנר (Boegner). האחראים היו האב גלסברג (Glasberg) הפעלתן, והכומר הישועי פיאר שאייה, מייסד *מחברות העדות הנוצרית*. עד לפלישת הגרמנים לחלק הדרומי של צרפת בנובמבר 1942 נהנתה האגודה מיחס סובלני, במידה מסוימת, מצד השלטונות. המתנדבים – שחלקם הוכרו כ"חסידי אומות העולם" על ידי יד ושם, השתדלו להיענות לבקשות – אותן בקשות חוזרות ונשנות של קורבנות רדיפות הנאציזם: השגת מסמכי זיהוי ותעודות טבילה מזויפות, מציאת מקומות מסתור, ארגון דרכי מילוט לשוויץ וכו'.

במהלך הקיץ של 1942 הצליחו האחראים ל"ידידות הנוצרית" להציל מספר משמעותי למדי של ילדים מהגירוש למחנות ההשמדה. ב-26 באוגוסט נודע להם שבטירת וניסיה (Vénissieux) שבפרברי ליון, שבה רוכזו כמה מאות משפחות יהודיות, התארגן

משלוח אל מחנה דרנסי. האב גלסברג ועוזריו הצליחו להוציא מהטירה כ- 120 ילדים צעירים שהוריהם הסכימו להפקידם בידיהם. חרף הוראות מושל המחוז ואיומי המשטרה על החשמן ז'רלייה, הצליחה האגודה להסתיר את הילדים אצל משפחות שניתן לבטוח בהן.

ברחבי צרפת, אלפי אנשי כמורה ומאמינים פשוטים עשו מעשי חסד דומים ופעלו בצורה שקטה. אם בסופו של דבר רוב יהודי צרפת, בעלי אזרחות צרפתית וזרים כאחד, שרדו לאחר השואה היה זה במידה רבה הודות לעזרה שהושיטו קתולים ופרוטסטנטים, לפעמים כבודדים, אך לרוב דרך מוסדותיהם – מנזרים, פנימיות, בתי כמרים, אגודות, משפחות – שהסתירו את הנרדפים והעניקו להם מחסה.

אך באותה עת צריך היה לדבר, לשבור את חומת השתיקה הרשמית, להעיד בצורה ממשית על הדבקות בעקרונות הברית החדשה על ידי נקיטת צעדים מעשיים שיעוררו את המודעות לסכנה שבתורה הנאצית, אויבת מוצהרת וחסרת רחם של האמונה הנוצרית. אפשר אף לומר שהצורך בהתנגדות נוצרית היה גדול יותר דווקא משום שמנהיגי הכנסייה שמרו על שתיקה. זה היה תפקידן של מחברות העדות הנוצרית מ- 1941 עד 1944. המחברות, שנכתבו על ידי תיאולוגים נוצרים שאף נימקו בהרחבה את טענותיהם, הופצו במחתרת על ידי חברי התנועה. בסך הכול נכתבו 14 "מחברות" ו- 12 איגרות. הן עוררו הדים נרחבים לא רק בחוגים הנוצריים אלא גם בין צרפתים לא דתיים ויהודים. מהחוברת הראשונה צרפת – *היזהרי פן תאבד נשמתך* (France, Prends Garde De Perdre Ton Ame), שהופיעה ב- 1941, נקטו העורכים עמדה ברורה בגינוי האנטישמיות ופגיעיה. לגבי האב שאייה, מייסדה ומנהיגה של תנועת "העדות הנוצרית", ולגבי עוזריו, האנטישמיות והנצרות היו מטבען מנוגדות וסותרות זו לזו. עם זאת, יצרה שתיקת הכנסייה את הרושם כאילו היא תמכה במדיניות הממשלה. על כן היה צורך לגנות בלי פשרות הן את האנטישמיות של הכובש והן את זו של ממשלת פטן, על מדיניותה המפלה והרדיפות שהנהיגה. לכן, בכל סדרת המחברות הוקיעו בלי פשרות את הגזענות ואת האנטישמיות. אפשר לומר, שב- 32 העמודים של המחברת *אנטישמיות* מיוני 1942 נכלל הגינוי הקשה והתקיף ביותר של האידיאולוגיה הנאצית מבין כל אלה שהופיעו אי פעם בפרסומים המחתרתיים בצרפת.

לאחר השתלטות הגרמנים על כל שטחה של צרפת בנובמבר 1942 החלה תקופה חדשה. דרישותיהם הגוברות של הגרמנים ממשלת פטן מאמציהם להפיץ את רעיונות "הסדר החדש" בכל צרפת הכתיבו ל"עדות הנוצרית" מאבקים אחרים. וכך, ב- 1943 הוקדשו המחברות לשעבודה של פולין, לגרמניזציה של אלזס ושל לורן ולטרגדיה של עבודת הכפייה. עם זאת, בלי קשר לנושא שנבחר, אף "מחברת" לא התעלמה ממצבם הטרגי של היהודים. כך למשל, בחוברת מאוגוסט 1943 שהוקדשה לפולין, כתבו: "בסך הכול יותר מ- 700,000 יהודים נרצחו באכזריות בפולין ואין מקום לספק לגבי תכניתו של היטלר להשמיד כליל את היהודים בכל יבשת אירופה. מיקומו של טבח נורא זה הוא הגנרלגוברנמן - פולין הכבושה".

עם זאת אין להסיק ששינוי העמדה של ראשי הכנסייה הקתולית כלפי היהודים הביא אותם לקום נגד משטר וישי ולגנות את המרשל פטן, אף כי הוא נתן את גיבוי למעצרים ההמוניים של היהודים. קתולים רבים הסכימו להסתיר יהודים, לתת להם מחסה ולהצילם, במיוחד ילדים, וזאת תוך סיכון חירותם ואף חייהם, אך בלי שהדבר יגרום להם לפקפק בצדקתה של ה"מהפכה הלאומית". בספרו *עם בוא הזיכרון...* (תל אביב, 1980) מספר שאול פרידלנדר שאותו מוסד דתי שהציל את חייו, בידיעה ברורה של הסיכון שהיה כרוך בכך, סגד למרשל פטן ודמות דיוקנו קישטה, יחד עם זו של ישו, את הכיתות, את אולמות השינה ואת חדר האוכל.

לאחר הקיץ הדרמטי של 1942 היה על ראשי הכנסייה להתמודד עם מחלוקת חדשה: היה עליהם לנקוט עמדה בעניין מה שכונה "שירות עבודת החובה" (Service Obligatoire Du Travail) (Travail), דהיינו עבודת כפייה שהונהגה על ידי ממשלת וישי במטרה לגייס את הצעירים הצרפתים לעבודה בתעשיות הנשק הגרמניות. הצעירים הצרפתים דרשו מהכמרים שלהם הנחיות ברורות: האם לציית ולצאת לעבודה במפעלי הנשק של הרייך השלישי?

במהלך אותה שנה, בקיץ 1943, התערבותם של ראשי הכנסייה הצילה שוב, בפעם האחרונה, כמה יהודים שקיבלו זה לא כבר אזרחות צרפתית. רשויות הכיבוש הגרמני, שזעמו על שלא עלה בידם לאסוף מספר מספיק של יהודים מועמדים לגירוש כפי שתוכנן במבצעים של 1942-1943, הפעילו לחץ כבד על ממשלת וישי כדי להביא אותה לשלול את האזרחות הצרפתית מקבוצה רחבה של יהודים שהתאזרחו לפני המלחמה. להגנת צרפתים חדשים אלה יצא מונסיניור שפולי (Chappoulie), שהיה הנציג הרשמי של הכנסייה אצל הממשלה. באיגרת שכתב הזהיר שמבצעי גירוש נוספים יעוררו התרגשות ומחאה בחוגים הקתוליים ויחייבו את ההגמונים להשמיע שוב את קולם בפומבי. המרשל פטן נאלץ להיכנע וסירב לבטל את אזרחותם של היהודים שהגרמנים רצו לעצור ולגרש. בספרו *וישי-אשוויץ – Vichy – Auschwitz*, (II, Paris: Fayard, 1985) כותב סרז' קלרספלד שכמה קטעים ממכתבו של מונסיניור שפולי "ראויים להיזכר לצדן של איגרות הרועים של ההגמונים סליאז' ותיאס ושל החשמן ז'רלייה, שתרמו רבות להצלת יהודים רבים כל כך".

דווקא דוגמה אחרונה זו מחייבת הצגה שאלה שאין מנוס ממנה. עם סיום המלחמה לא הראתה הכנסייה שום רצון לביקורת עצמית על התנהגותה לגבי מאורעות 1940-1944. בחודשים הראשונים שלאחר השחרור היא אף הביעה תמיהה על שהאשימו אותה מכל עבר בשיתוף פעולה עם ממשלת וישי ועוד יותר על שטענו נגדה שבגדה בשליחותה הרוחנית. ומכאן השאלה: בימי הבלבול והמבוכה שעברו אז על מאמינים רבים, האם לא היה על ראשי הכנסייה להזכיר באורח ברור את העקרונות של צדק וכבוד האדם, כדי להנחות את מצפון המאמינים? האם לא היה עליהם להתערב כל אימת שזכויות האדם וזכויות האיש הנוצרי

נרמסו ברגל גסה? אולם ההגמונים, ברובם, סירבו לערוך חשבון נפש וקבעו שהם מילאו את חובתם. בלי כל ניסיון להבין את מהות הטענות שהועלו נגדם, הם ארגנו את הגנתם ונקטו עמדה של צידוק עצמי אוטומטי. הם גרסו שמילאו את חובתם בכך שהגנו על מוסדות הכנסייה, ובמיוחד על תנועות הנוער, ובסופו של דבר הם סברו ש"עשו חסד" בלי לדבר ובלי להצביע על כך.

חלפו שנים, אולם הזיכרון של עמדת מוסדות הכנסייה הקתולית בצרפת בין השנים 1940-1944 מוסיף לעורר שאלות אצל הצרפתים, ובמיוחד אצל המאמינים הקתולים. לכן החליטו ההגמונים הצרפתים, ב-30 בספטמבר 1997, לקיים מעמד של הבעת חרטה פומבית כלפי אלוהים וכלפי בני האדם, ובמיוחד כלפי היהודים, במקום המסמל את הטרגדיה היהודית - מחנה דרנסי. ההגמונים של מחוזות צרפת שבהם הוקמו המחנות ליהודים, לאחר שהזכירו שבמהלך כל תקופת הכיבוש נותרה המנהיגות הרוחנית שבויה בקונספציה של סתגלנות, זהירות ושתיקה, הודו במחדל הכנסייה ובאחריותה כלפי העם היהודי. לסיום הם הצהירו: "אנו מודים באשמה זו. אנו מתחננים למחילה משמיים ומבקשים מהעם היהודי להקשיב לדברי חרטה אלה".

מקור: בשביל הזיכרון, 35, 2000, עמ' 38-43.